

14. Юрасова Е.Н. Психологические особенности лиц, склонных к экстремизму, терроризму и ксенофобии / Е.Н. Юрасова // Юридическая психология. – 2008. – № 4. – С. 25–37.

15. Яхьяев М.Я. Методологические аспекты исследования экстремизма / М.Я. Яхьяев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://scienceport.ru/content/metodologicheskie-aspekty-issledovaniya-ekstremizma>

Гуменюк Л.И. Экстремистские настроения молодежи и психологические особенности их формирования и проявления

Раскрываются понятия «экстремизм», «молодежный экстремизм», рассматриваются основные сферы и формы проявления экстремизма, факторы, причины и мотивы экстремистских настроений и проявлений в молодежных движениях; приводятся результаты анализа эмпирических данных, собранных автором в процессе панельного исследования, вносятся предложения относительно перспектив исследования проблемы.

Ключевые слова: экстремизм, молодежь, молодежные движения, молодежный экстремизм, экстремистские настроения, терроризм.

Humenyuk L.I. The extremist moods of the youth, social and psychological peculiarities of their forming and display

In the article the concepts of «extremism», «youth extremism» are defined, basic spheres and forms of extremism displaying, factors, reasons and reasons of extremist moods and displays in youth movements are described; results of empiric data analysis collected by the author in the process of panel research are given.

Key words: extremism, the youth, youth movements, youth extremism, extremist moods, terrorism.

УДК 159.9:316.6

О.Ф. Долженков, С.Д. Резніков

**ПРОТИДІЯ НАРКОТИЗМУ ДІТЕЙ ШЛЯХОМ
УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ**

Викладено результати дослідження причин і сучасного стану наркотизму серед дітей, особливості оперативно-розшукової діяльності у сфері протидії незаконному обігу наркотиків. Обґрунтовано пропозиції щодо адаптації національного законодавства у сфері наркотизму до міжнародних норм про права дітей.

Ключові слова: наркотизм, наркоманія дітей, оперативно-розшукова діяльність, тенденції розвитку наркотизму, протидія наркоманії.

Постановка проблеми. Наркоманія у всьому світі набула загрозливих масштабів й має неабияку суспільну небезпеку, зумовлену поширенням вживання наркотичних засобів загалом і серед дітей, зокрема зростанням кількості злочинів, спричиненої наркоманією, вчинених у стані наркотичного одурманення або заради здобуття наркотиків.

Статистичні дані тривожні¹. 107 тис. наркоманів зареєстровано по лінії МВС. На думку експертів, насправді їх в 10–15 разів більше, тобто більше, ніж 1 млн.; з них – 95% молодь у віці 15–30 років. 97% наркоманів вперше спробували наркотики у віці з 12 до 19 років; третя частина всіх злочинів пов'язана з незаконним обігом наркотиків; більше половини засуджених – наркомани; кожен 5-й наркоман – жінка; 9 з 10 повій – наркоманки; щорічно в Україні близько 150 тис. молодих людей стають наркоманами; у середньому тривалість життя ін'єкційного наркомана 5–6 років з початку зловживання; щорічно держава зазнає збитків від незаконного обігу наркотиків на суму більше 3 млрд. \$; лише 2% наркоманів виліковуються, інші 98% вмирають до досягнення 30 річного віку. Серед ВІЛ-інфікованих наркомани становлять 88%. В Україні нині час 450 тис. молодих людей мають подвійний діагноз «ВІЛ-наркоманія».

Найбільш уражена наркоманією Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Запорізька області, Автономна Республіка Крим і Київ.

Статистика, надана головним наркологом країни Анатолієм Вієвським, ще тривожніша: щорічна кількість наркоманів у нашій державі, за даними МВС, збільшується в середньому на 5–10%. Проблема ефективності боротьби з наркоманією ще ускладнюється у зв'язку з негативною установкою дітей та молоді щодо наркологічного лікування. Наркотизм, вживання наркотиків вони не вважають шкідливою звичкою, якої важко позбутися, а способом і метою життя. «Те, що дано наркоманам, не дано простим смертним, ми вам не якісь алкаші синюшні», – ось типове судження наркомана.

Науковими дослідженнями встановлено, ніщо не дає людині таке яскраве задоволення, як наркотик, який безпосередньо впливає на центри задоволення мозку, заміняє ендоморфіни й узалежнює споживача від наркотиків на все життя [3]. Проблема боротьби з наркоманією, наркотизмом – справа не тільки окремих фахівців, зокрема медиків-наркологів, це – загальносоціальне завдання. В його реалізації значну роль виконує вирішення правових і кримінологічних проблем, організаційно-управлінських питань.

¹ Див.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forum.reactor.org.ua/showthread.php?p=106661>

Важливо проаналізувати ситуацію, що виникла в сфері наркотизму серед неповнолітніх після 1991 року. Саме тоді скасовано такі значущі інститути, що застосовуються до особливо злісних наркоманів, як направлення на примусове лікування в лікувально-виховні профілакторії для осіб у віці від 16 до 18 років, адміністративна та кримінальна відповідальність за вживання наркотичних засобів без дозволу лікаря. Є потреба у поглибленому аналізі правової сторони наркотизму, визначення цього поняття. Це неможливо зробити без глибокого аналізу наукової літератури, законодавчої бази, зарубіжного досвіду вирішення проблеми наркотизму та його профілактики. Тільки за такого підходу можна запропонувати систему заходів, спрямованих на підвищення ефективності існуючих засобів профілактичного впливу, розробити нові.

Спробуємо розглянути проблему наркотизму серед дітей. Ця ситуація має негативну динаміку, вона становить складну теоретико-правову, кримінологічну, медико-психолого-педагогічну і організаційно-управлінську проблему.

Стан дослідження. Правові аспекти проблеми профілактики наркотизму серед дітей висвітлювались у працях Ю.М. Аргунової, М.М. Бабаєва, Т.А. Боголюбова, А.В. Борбата, А.М. Вів'євського, А.М. Волощука, А.Я. Грішка, С.П. Дідковського, Г.Н. Драгана, В.Ф. Єгорова, В.Н. Краснова, В.М. Кудрявцева, А.А. Майорова, Г.М. Міньковського, А.А. Музики, В.А. Некрасова Д.Й. Никифорчука, Е.Ф. Побегайло, В.П. Ревіна, А.Н. Сергєєва та ін. Але окремі питання наркотизму, зокрема інституту примусового лікування неповнолітніх наркоманів, не набули належно опрацьовані.

Мета статті – розробити комплексну систему заходів правового та організаційно-управлінського характеру, спрямованих на профілактику наркотизму дітей.

Під час написання статті використано логіко-формальний і методи конкретних соціологічних досліджень: системно-порівняльний та історичний аналіз; аналіз законодавчих актів та інших нормативних актів; анкетування і інтерв'ювання неповнолітніх наркоманів, працівників органів внутрішніх справ, наркологів, психологів, педагогів.

Виклад основних положень. Наркоманія серед дітей становить загрозу національній безпеці України і за масштабами, і за тенденцією до «омолодження» наркоманії. Матеріали сучасних досліджень українських науковців свідчать, що вік, коли вперше пробують наркотичні речовини, знизився з 14–16 до 9–12 років. Проблема наркотизму, боротьби з ним стає актуальною не лише серед підлітків, але і серед малолітніх дітей, деякі з яких успадковують шкідливі звички на генетичному рівні. Зауважимо, що наркоман прагне долучити до споживання

наркотиків якомога більше людей, особливо небезпечним є залучення дітей через їх довірливість, допитливість, а часто й нудьгу.

Боротьба з наркотизмом – прямий обов’язок правоохоронних органів, один із пріоритетних напрямів роботи ОВС. Проведення оперативно-розшукових заходів оперативними підрозділами у сфері протидії наркотизму потребують вивчення та вдосконалення з метою здобуття інформації, яка становить оперативний інтерес для ОВС, у подальшому її реалізації задля ефективної профілактики та розкриття злочинів, пов’язаних із незаконним обігом наркотиків.

У сучасних умовах ефективна оперативно-розшукова діяльність із виявлення, документування та розкриття злочинів, пов’язаних із наркоманією, ґрунтується на системі концептуальних нових підходів, які охоплюють: зміни організаційно-правових основ функціонування ОВС; побудову нових, заснованих на принципах довіри між міліцією та громадою; чітке визначення компетенції працівників міліції у сфері вдосконалення форм і методів оперативно-розшукової діяльності з протидії наркотизму серед дітей. Ці фактори обґрунтували актуальність розробки інноваційних концепцій, які б сприяли запобіганню, розповсюдженню та розкриттю злочинів, пов’язаних із незаконним обігом наркотиків серед дітей.

Наукова новизна проведеного дослідження зумовлена оригінальністю пропозицій щодо поліпшення профілактичної роботи, спрямованої на запобігання наркоманії серед дітей та примусового лікування наркоманів. Правові та кримінологічні аспекти проблеми боротьби з наркотизмом серед дітей розглядаються з позиції їх прав, що дозволяє зробити висновок про необхідність більш повного правового регулювання профілактичної роботи з ними, а також покращення підготовки працівників міліції до цієї роботи завдяки запровадженню додаткових навчальних курсів.

Це своєю чергою, допомогло простежити правові, кримінологічні та медичні аспекти розглянутої проблеми, місце і роль різних інституцій в профілактиці наркотизму.

Поняття «наркотичні засоби», «зловживання наркотичними засобами», «наркотизм» потребують точного визначення. Вважаємо, що наркотичні засоби – це речовини синтетичного або природного походження, препарати, рослини, включені до Переліку наркотичних засобів, затвердженого в установленому міжнародно-правовими актами та національним законодавством порядку, які викликають у осіб, що їх споживають, фізіологічну і психологічну. Залежність; зловживання наркотичними засобами – систематичне споживання наркотичних засобів із порушенням чинного законодавства й без призначення лікаря,

яке призводить до захворювання наркоманією. Наркотизм – правовий (кримінологічний) термін, що охоплює наркоманію, а також діяння, спрямовані на незаконний обіг наркотичних засобів, за які передбачена кримінальна відповідальність за статтями Кримінального кодексу України.

Ринок наркотиків розширюється і кількісно, і якісно: поряд із традиційними наркотичними засобами рослинного походження підвищується рівень штучних психотропних речовин. Набувають поширення у незаконному обігу нетрадиційні для нашої держави наркотики – похідні фенілетиламіну (МДА, МДМА, МДЕ), ЛСД, кокаїн та інші [3, с. 32].

Необхідна система соціальних і юридичних заходів, що стимулюють дітей до більш раннього звернення по наркологічну допомогу. Направлення дітей-наркоманів з вираженою девіантною поведінкою в судовому порядку в спеціальні центри соціальної реабілітації є соціально-профілактичним заходом, спрямованим на попередження вчинення ними злочинів. Водночас постає питання про відповідальність батьків чи осіб, що їх замінюють, за неналежне виконання батьківських обов'язків, що призвело до бездоглядності, а подеколи й до втягнення дітей у протиправні дії, приховування наркотизму.

Вивчення особистісних особливостей дітей-наркоманів дозволяє, на нашу думку, обґрунтувати висновок про виділення серед кримінально-психологічних типів злочинця такого типу, як наркоманійний. Це ж дозволяє говорити і про правомірність виділення наркоманійного типу криміногенної поведінки. Специфічними ознаками приналежності до названого типу є вчинення злочинів у стані наркотичного сп'яніння, вчинення злочинів з метою здобути наркотик або кошти, потрібні для незаконного придбання наркотиків. З метою посилення дотримання прав людини надання наркологічної допомоги дітям-наркоманам має регулюватися єдиним законом, в якому повинні бути визначені всі її форми.

У такому законодавчому акті слід передбачити реальні гарантії, що забезпечують законність, особливо під час застосування заходів примусового характеру. До них зокрема слід віднести встановлення адміністративної, кримінальної відповідальності за умисне незаконне спрямування дитини в установу з соціальної реабілітації та ін.

З метою ефективного впливу на поведінку дітей-наркоманів з асоціальною поведінкою пропонується створити центри медико-соціальної реабілітації для таких осіб, куди б вони спрямовувалися, незалежно від їх бажання.

Центри з соціальної реабілітації дітей-наркоманів повинні бути максимально диференційовані: центри для дітей, які перебувають на профілактичному обліку органів внутрішніх справ; для неповнолітніх,

що скоїли злочини і засуджених до позбавлення волі; для осіб, які вчинили злочини і засуджених умовно, із застосуванням примусових заходів виховного характеру; засуджених до покарань без ізоляції.

Потрібно створити три види центрів медико-соціальної реабілітації, підпорядковані МОЗ, МВС й пенітенціарній службі.

У перші діти-наркомани потрапляють за згодою, в інші – примусово, за рішенням суду. Це правопорушники, які вже проходили курс добровільного лікування, але знову розпочали вживати наркотики та інші психотропні речовини, а також особи, що самовільно припинили їх вживати і продовжують здійснювати правопорушення, обмежувати права інших громадян, а також особи, стосовно яких суд визначив необхідність примусового лікування в період відбування покарання в колонії, або якщо особа знаходиться під наглядом кримінально-виконавчої інспекції.

У названих центрах потрібно зосередити найбільш небезпечну в криміногенному аспекті категорію неповнолітніх наркоманів, до яких поряд із медичними заходами слід застосовувати більш дієві засоби режимного (виправного) характеру. У зв'язку з цим у законі про профілактичну діяльність слід передбачити можливість спрямувати дітей, хворих на наркоманію, в центри медико-соціальної реабілітації. Зауважимо, що діяльність органів внутрішніх справ з профілактики наркотизму серед дітей не зорієнтована на досягнення позитивного результату – тривалої ремісії чи повної абстиненції¹.

Практична значущість дослідження полягає в розробці пропозицій правового та організаційно-управлінського характеру, спрямованих на посилення боротьби з наркотизмом, підвищення її ефективності через активізацію заходів профілактичного спрямування.

Результати дослідження можуть бути впроваджені в навчальний процес у ВНЗ МВС під час викладання курсів кримінального та кримінально-виконавчого права, кримінології, інших дисциплін і спецкурсів. Окремі положення дослідження можуть бути використані за підготовки навчальних і навчально-методичних посібників, лекцій з кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права, наркології, відповідних спецкурсів для курсантів і слухачів ВНЗ МВС.

Як свідчать психологи та наркологи, наркоманію як складову наркотизму складно вилікувати, адже наркомани, як правило, не хочуть лікуватися. Наркотики дають їм яскраві переживання та задоволення, які іншим шляхом вони отримати не можуть. Повсякденне життя сприймається як рутинна, вони мало чим цікавляться, скаржаться на

---

¹ У США підраховали, що в десять разів дешевше вилікувати наркомана, ніж утримувати його у тюрмі після вчинення ним злочину.

інших, які їх «не розуміють, не цінують», постійного «чогось вимагають», не дають можливості жити так, як їм хочеться».

Подолання наркотизму неповнолітніх залежить від багатьох факторів і є надзвичайно складним завданням. Його можна вирішувати тільки в комплексі, де значне місце посідає вдосконалення законодавства.

Дитина повинна зростати в сім'ї і бути впевненою у своїй захищеності. Необхідно підвищити відповідальність батьків за виховання дітей. Шлях підлітка до наркотиків розпочинається з безнаглядності, втрати авторитетного контролю за його поведінкою з боку сім'ї. Частішають випадки, коли батьки залучають їх до незаконних операцій з наркотиками. На обліку в ОВС перебувають сім'ї, в яких батьки негативно впливають на дітей. Проте засоби впливу на них малоефективні, адже штрафи тільки погіршують стан родини та ворожість у взаєминах, батьки не хочуть і не можуть змінити свою поведінку, яка негативно впливає й на дітей.

Причинами виникнення наркоманії серед неповнолітніх та скоєння ними правопорушень і злочинів у результаті їх соціальної дезадаптації є низький рівень життя суспільства; зростаюча активність ділків тіньової економіки, наркобізнесу, наявність сфер нетрудового збагачення, рекет; майнове розшарування суспільства; вплив негативного соціального фонду на емоційно-духовний стан суспільства, переважання таких тяжких почуттів, як ненависть, заздрість, гнів, злоба; відсутність цілеспрямованої молодіжної політики; відсутність нормальних умов для лікування неповнолітніх наркоманів; крах ідеалів, бездуховність як результат споживацького ставлення до життя, апатія, байдужість до себе й інших, відчуження від школи, сім'ї; соціальна незахищеність неповнолітніх; виникнення альтернативних, неформальних рухів серед них, культ сили, зневажливого зверхнього ставлення до оточення; відсутність позашкільної зайнятості; неналежне виховання і, як наслідок, нехтування законами нормального сімейного життя.

Незважаючи на труднощі нинішнього етапу розвитку суспільства, необхідно намагатися переконанням, навіюванням, всіма доступними засобами формувати у дітей негативне ставлення до наркотиків і наркоманів, перешкоджати першому вживанню наркотичних засобів.

За всіх перевагах добровільного лікування наркоманів буде помилкою відмовлятися від примусового. Необхідно правильно розуміти проблему співвідношення інституту примусового лікування та прав людини.

Заміна кримінальної відповідальності альтернативними видами запобіжного впливу, які передбачають лікування, а також виховання у наркозалежних осіб соціально-корисних якостей та життєвих умінь, потрібних для подолання повсякденних труднощів, можуть стати засобом їх реабілітації.

Останніми роками прийняті Закони України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів та зловживанню ними», «Про лікарські засоби», «Про підприємництво», «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», але їх практична спрямованість стосується лише подолання умов, що сприяють залученню до наркотизму дітей та молоді, а не впливає на зниження рівня наркоманії загалом. Статистика свідчить, що наркологічна ситуація в Україні погіршується. Причина не в тому, що не створено досконалу законодавчу базу профілактики наркоманії і боротьби з наркобізнесом, а в тому, що практично в повному обсязі не виконуються чинні закони та підзаконні нормативні акти. Очевидно, треба приділити більше уваги використанню досвіду сусідніх країн щодо участі у боротьбі з наркотизмом громадських організацій¹, освітнім заходам.

За оцінками експертів, найближчими роками поширення наркоманії на території нашої та сусідніх держав не припиниться. Навіть незначне зростання добробуту населення на тлі світової економічної кризи може активізувати діяльність ділків наркобізнесу, сприяти втягненню у торгівлю наркотиками малозабезпечених верств населення, насамперед безробітних жінок, молодих людей, студентів. У поєднанні із складною оперативною обстановкою в Україні це дає підстави очікувати, що злочинність, пов'язана з наркотиками, буде для нашої держави однією з найбільш гострих проблем.

Для координації зусиль усіх зацікавлених сторін потрібна єдина інформаційна та науково-методична база, реалізація міждисциплінарного підходу до профілактики наркотизму, покращення рівня освіти працівників правоохоронних органів із означених питань. Йдеться не тільки про працівників БНОУ, а й усіх випускників ВНЗ МВС, для яких слід запровадити принаймні спецкурс «Профілактика наркотизму серед дітей».

Висновок. Проблема наркотизму потребує спеціального аналізу кримінально-правової політики України, яка має охоплювати міжнародний досвід і передбачати безперервний пошук нових підходів до зменшення негативних наслідків вживання наркотиків дітьми. Проблема боротьби з наркотизмом серед дітей міждисциплінарна та загальноде-

---

¹ Наприклад, у Польщі ефективно функціонує організація «Монар», яка проводить профілактичну роботу проти наркоманії, алкоголізму, СНІДу. Її актив становлять школярі, студенти, молодь, що працює.

ржавного масштабу. Її вирішення має передбачати комплекс заходів юридичного, медичного, психолого-педагогічного характеру.

---

1. Баклан І.В. Кримінологічна характеристика злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків серед неповнолітніх / І.В. Баклан // Держава і право. – 2005. – № 30. – С. 492–496.

2. Волкова Н.Л. Профілактика ранньої наркоманії неповнолітніх / Н.Л. Волкова // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2004. – № 2 (специвипуск). – С. 230–234.

3. Колесов Д.В. Эволюция психики и природа наркотизма / Д.В. Колесов. – М.: Педагогика, 2001. – 312 с.

4. Профілактика наркоманій у дитячому, підлітковому та молодіжному середовищі: довідник для соціальних працівників, вчителів, шкільних психологів, батьків / за ред. Б.П. Лазоренка. – К.: Держсоцслужба, 2005. – 300 с.

5. Расюк Е.В. Профілактика наркоманії неповнолітніх в Україні та за кордоном / Е.В. Расюк // Проблеми розкриття та розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів: матер. всеукр. наук.-практич. конфер. – К., 2003. – С. 230–235.

Долженков А.Ф., Резников С.Д. Противодействие наркотизму детей путем усовершенствования законодательства и профессионального образования

Изложены результаты исследования причин и современного состояния наркотизма среди детей, особенности оперативно-розыскной деятельности в сфере противодействия незаконному обороту наркотиков. Обоснованы предложения по приведению национального законодательства в области наркотизма в соответствие с международными нормами о правах детей.

Ключевые слова: наркотизм, наркомания детей, оперативно-розыскная деятельность, тенденции развития наркотизма, противодействие наркомании.

Dolzhenkov A.F., Reznikov S.D. Counteraction to child drugaddiction by improving law and professional education

The article lays out the results of research on the causes and current state of drug addiction among children, peculiarities of operative-search activity in the sphere of drug trafficking counteraction. Suggestions to adapt national legislation in the sphere of drugs to the international standards of the children rights are grounded.

Key words: drugaddiction, drug addiction among children, operative-search activity, trends of drugaddiction increase, addiction combating.